

De invloed van de Vlaamse Beweging op de politieke ontwikkeling in België tot 1914

door

Dr. Lode WILS
lid van de Maatschappij

De nationaliteit zag men in vroegere eeuwen als in hoofdzaak bepaald door de onderhorigheid aan een bepaalde vorst en aan de landsinstellingen, en door het belijden van de staatsgodsdienst. Maar in de 18e eeuw ontstond er uit twee nagenoeg gelijktijdige gedachtenstromingen, de verlichting en de romantiek, een vernieuwde opvatting waarin de nadruk werd gelegd op het groot belang van de taal en van de volksaard voor de nationaliteit, en voor de optimale ontwikkeling van enkeling en gemeenschap. Deze moderne nationale waarden liggen aan de grondslag van de nationale bewegingen der 19e eeuw: de verlichting entte ze vooral op het liberalisme, de romantiek vooral op het katholicisme. Het liberalisme was echter het sterkst geladen met de nieuwe nationale waarden, en nam in heel Europa de leiding van de bewegingen: in Duitsland, Italië, Bohemen, Hongarije enz. kon men spreken van « de nationaal-liberale beweging ». De uitzonderingen Ierland en Polen bevestigen de regel: het is slechts omdat deze katholieke volkeren zich ook of zelfs vooral op godsdienstig gebied onderdrukt voelden door niet-katholieke heersers, dat bij hen de nationale beweging overwegend een godsdienstige kleur had in plaats van een liberale.

In de Zuidelijke Nederlanden drongen de moderne nationale opvattingen pas door op het einde van de 18e eeuw, en wel vanuit Frankrijk, dus als een onderdeel van de verlichting. Met Engeland en Duitsland, waar in die tijd de romantiek al was doorgebroken, bestond er weinig geestelijk verkeer. Dat de nationale gedachte nog zo jong was, en dat ze een uitgesproken Franse verlichtings-stempel droeg, zou haar weerloos maken tegen de inlijving door Frankrijk (1794-1814). Want juist de nationaal-voelenden waren enthousiaste bewonderaars van de Franse revolutie, aanhangers van de Franse nieuwe orde, bijgevolg ondersteuners van de nieuwe gang van zaken. Zij bekleedden nu ambten, stuurden hun kinderen naar de nieuwe Franse scholen, en verfransten. J. B. Verlooy zou enkele jaren na de uitgave van zijn *Verhandeling op d'Onacht van de moederlyke Tael* met hand en

tand werken voor de aanhechting van België bij Frankrijk, en als eerste *maire* van Brussel de administratieve verfransing van de hoofdstad invoeren. Om zo iets beter te begrijpen bedenke men dat in de tweede wereldoorlog juist de nationalistische partijen in heel Europa hebben gekollaboreerd met de Duitse en Italiaanse bezetters, uit fascistische sympathie.

In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830) kwam ondanks, of zelfs mede terwille van de regeringssteun, geen krachtige nationale beweging tot stand. Vooreerst was het liberalisme in hoge mate gedernationaliseerd in de Franse tijd. Vervolgens brak nu wel de romantiek door in ons land, zodat het katholicisme werd bevrucht met de nationale gedachte, maar de katholieken voelden zich weinig aangetrokken door een beweging die een werktuig leek van de regering welke met de kerk in onmin leefde. Trouwens achtte de bevolking zich naar de volksaard vreemd tegenover Nederland, en daarom ook kreeg de Nederlandse beweging, die beroep deed op de eenheid van de Nederlandse volksaard, geen invloed van belang. De weinige overtuigde nationaalgezinden die zich tot het einde toe onwrikbaar achter de regering zetten, waren meestal liberaal, of werden het omdat het verzet tegen het goevernement in het Vlaamse land overwegend katholiek was.

Een werkelijke nationale beweging met een merkelijke aanhang ontstond er pas uit het enthousiasme van de Belgische omwenteling¹. De ultra's van de revolutie, die de oorlog tegen Nederland en tegen Europa voorstonden, de afbraak van het staatsgezag, de republiek enz., waren tegelijk verdedigers van de volkstaal². Heel de Antwerpse groep van jonge flaminganten, met Hendrik Conscience, Jan De Laet en Theodoor Van Ryswyck hoort daar duidelijk bij thuis. Ook zou later de democratische beweging, die in grote mate wortelde in de ultra's van de omwenteling, uitgesproken Vlaamsgezind zijn.

Koning Leopold koos zijn ministers natuurlijk niet uit de ultra's — mensen met wie er niet te regeren viel — maar uit de gematigden of konservatieven. In deze groep was de sympathie voor de volkstaal meer genuanceerd. Aan katholieke zijde zag men in haar een van de pijlers van de nationale onafhankelijkheid en grootheid, die een bijzondere bescherming behoefde: hier werkte de invloed van de romantiek. Aan liberale kant had men wel een

(1) Voor wat voorafgaat, zie L. WILS, *De ontwikkeling van de gedachteninhoud der Vlaamse beweging tot 1914* (Antwerpen, 1955), blz. 3-56. En ID. *Kanunnik Jan David en de Vlaamse beweging van zijn tijd* (Leuven, 1957), blz. 41-46 en 77-82.

(2) H. HAAG, *Les origines du catholicisme libéral en Belgique (1789-1839)* (Leuven, 1950), blz. 204 vlg.

folkloristisch-literaire sympathie voor het Vlaams, die zich uitte in een krachtige steun aan de jonge letterkunde, maar op het politieke vlak meende men aan de volkstaal niets méér te kunnen en te moeten geven dan de vrijheid. Wel waren er liberaal-unionisten als Sylvain Van de Weyer, die in de bevestiging der nationaliteit de hoofdopdracht zagen der Belgische politiek, en daarom een zeer bijzondere steun verleenden aan de volkstaal. Maar in feite verscherpte dit nog de tegenstelling tussen een méér Vlaamsgezinde katholiek-unionistische partij, en een minder Vlaamsvoelende liberale partij.

Zo oefende al van bij de aanvang de katholieke partij een sterkere aantrekkingskracht uit op de Vlaamse beweging, dan de liberale. Dit verschijnsel werd nog versterkt door tal van andere factoren. Onder alle regimewisselingen heen was de geestelijkheid naar de taal het nauwst met het volk verbonden gebleven, en het Nederlands blijven gebruiken in vele geschriften, in de predikatie en het godsdienstondericht, ook als het overige cultuurleven verfranst werd³. Vele van haar leden behoorden tot de ultra's of stonden onder hun invloed, vooral in de beide Vlaanderen. Een volgende faktor die de Vlaamsgezinden in katholieke zin beïnvloedde, was deze dat de katholieken het langst vasthielden aan het unionisme, dus aan de omwentelingseendracht, terwijl de liberalen het eerst openlijk de partijstrijd hernamen. Als hyper-patriotten waren de Vlaamsgezinden tegenstanders van de partijstrijd die, naar ze vreesden, het nationaal belang uit het ook zou doen verliezen.

Dit alles bracht de Vlaamse beweging stilaan in het godsdienstig-katholieke, politiek-rechtse vaarwater. En dat niettegenstaande het feit dat de meeste van de jonge kunstenaars die tot haar voorvechters behoorden, persoonlijk liberaal gezind waren. Gezien de evidentie dat de Vlaamse letterkundige en politieke beweging het meest steun vond bij de kerk en bij de katholiek-unionistische partij, stunden zij het unionisme en eerbiedigden de kerk in hun literaire werken. Het zogenaamde «kazakkeren» van Conscience was symptomatisch: hij en vele andere schrijvers lieten de antiklerikale strekking verdwijnen uit hun werken. Door zich niet meer uitdrukkelijk te keren tegen de machtige kerk, werden zij in liberale ogen «klerikaal». Sommigen als Domien Sleenckx en Van de Velde gingen nog verder: als hun onzijdig flamingantisch dagblad *Vlaemsch België* financieel onleefbaar bleek, aanvaardden ze geldelijke steun van de geestelijkheid, en verdedigden de stelling dat de zaak van moedertaal en godsdienst

(3) M. DENECKERE, *Histoire de la langue française dans les Flandres 1770-1823* (Gent, 1954), *passim*.

één was, iets wat ze op dat ogenblik waarschijnlijk als een spijtige realiteit aanvoelden. Wanneer bij de verkiezingen van 1847 de partijstrijd voor de eerste maal duidelijk werd uitgevochten links tegen rechts, stonden te Gent bijna alle flaminganten, en te Antwerpen de meeste, rechtse kandidaten voor.

Eens dat de genoemde strekkingen bestonden, werden ze automatisch versterkt door een soort sneeuwbal-effekt. De kerk zag dat ze door haar nationaal-gezindheid de letterkundigen aantrok, en de katholieke partij dat ze aldus Vlaamsgezinde stemmen won. In hun ogen werd de Vlaamse beweging een bondgenoot. Het liberalisme daarentegen ervoer haar als een klerikaal wapen, zodat zijn onverschilligheid voor de politieke Vlaamse beweging veranderde in wantrouwen of afkeer.

Hoewel er van 1847 af te Antwerpen onder leiding van Van Kerckhoven een groep optrad die de Vlaamse gedachte uitdrukkelijk koppelde aan de liberale en antiklerikale, was de zuigkracht van de grotere Vlaamsgezindheid der katholieken zo sterk, dat bij de verkiezingen van 1851 en in mindere mate bij die van 1854, de meeste flaminganten aldaar de rechtse lijsten steunden. Daardoor werd in 1854 de liberale oud-minister Rogier tijdelijk uit het parlement verwijderd. Te Gent schijnt zich hetzelfde te hebben voorgedaan. Zo werd de unionistische regering De Decker (1855-1857), die in belangrijke mate steunde op de verkiezingsuitslagen te Antwerpen en te Gent, mede door de rechtse invloed van de Vlaamse beweging mogelijk gemaakt. Niet dat deze laatste toen al een grote politieke macht had, maar in het verkiezingsstelsel van toen kon een kleine stemmenverschuiving zeer gewichtige gevolgen hebben.

Gedurende enkele jaren, in 1857 en volgende, heeft het geleken alsof het liberalisme een leidende rol zou gaan spelen in de Vlaamse beweging. In dat jaar gingen inderdaad de meeste vrijzinnige flaminganten over naar de liberale partij, tengevolge van de zeer hevige katholiek-liberale tegenstelling. De betwisting rond het regeringsontwerp van wet op de liefdadigheid had zulke spanningen opgeroepen, dat het min of meer herlevende unionisme er voorgoed door gedood werd. En de vrijzinnige Vlaamsgezinden die tot nog toe uit flamingantisme rechts waren georiënteerd geweest, hadden dit nog steeds gedekt met een unionistische vlag. Nu echter stonden ze uitgesproken in het liberale kamp, en ontwikkelden er een grote activiteit. Deze evolutie werd nog versterkt doordat er, eveneens sinds 1857, in het liberalisme een sterke democratische stroming was losgekomen die zeer Vlaamsgezind was. Vlaams- en democratisch-gezindheid vormden één, zoals ook aan katholieke zijde.

Maar juist deze verbinding van het Vlaamse met het democratische, die de overgang van vele flaminganten naar de liberale partij vergemakkelijkte, zou een groot aantal van hen opnieuw naar rechts voeren. Want heel de democratisch-en-Vlaamse vleugel van het liberalisme kwam spoedig en steeds meer in botsing met de « doktrinaire » liberale regering. Terwijl de katholieke partij, die vroeger de godsdienststrijd had willen vermijden door zich vast te klampen aan een kunstmatig geworden unionisme, er nu aan wilde ontkomen door de tegenstelling over te brengen naar het veld van de democratie. Vooral nadat het ontstaan van de Meetingpartij te Antwerpen (1862) bewezen had dat daar mogelijkheden lagen, ging zij in democratische richting, o.a. door het zgn. « Programma-Dechamps » (1864). Daardoor kwam een heel aantal vrijzinnige flaminganten naar rechts over; een uitgesproken vrijzinnige als Gerrits zou zetelen in de rechterzijde van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. De Vlaamse beweging speelde een beslissende rol in de tijdelijke val van de liberale regering in 1864.

Sindsdien is de grondstroming van de Vlaamse beweging onbewust godsdienstig-katholiek en politiek-rechts gebleven, ook al kan er een lange lijst worden aangelegd van zeer verdienstelijke liberale politici, verenigingen en initiatieven. Het gevolg daarvan was dat een groot aantal vrijzinnige krachten op intellectueel, artistiek en politiek gebied werden gëneutraliseerd of zelfs opgeslorpt. De politieke rechtse aantrekkingskracht op vrijzinnige Vlaamsgezinden zou later overgaan op het Daensisme — waar o.a. Prof. Mac Leod zich een tijdlang bij heeft aangesloten met een groep studenten uit *Het zal wel gaan* — en tussen beide wereldoorlogen op het Vlaams-nationalisme. De sterke positie van de katholieke kerk en van de katholieke partij in Vlaanderen is mede een gevolg van de rechtse oriëntering der Vlaamse beweging.

*
**

De Vlaamse beweging heeft de Belgische politiek niet alleen beïnvloed in rechtse, maar ook in democratische zin.

De Vlaamse en de democratische bewegingen waren van bij de aanvang met elkaar verwant, vermits ze beide grotendeels voortkwamen uit de omwenteling van 1830, en bijzonder uit de ultra's daarvan. Beide bewegingen van « vaderlanders » gebruikten een gemeenschappelijke beeldentaal van Vlaanderens gemeentevrijheden, Artevelde, Anneessens, Breydel en De Coninck, enz.

De Vlaamse beweging moest ook onvermijdelijk een sociale en democratische inslag krijgen, vermits de denationaliserende in-

vloed van vreemde zeden en vreemde taal, die zij bestreed, in hoge mate een standsverschijnsel was. In de jaren 1840 werkte haar unionistische oriëntering echter vermoedelijk remmend op een evolutie naar het democratische. Koning Leopold had van zijn invloed op het episkopaat gebruik gemaakt om de katholieke ultra's te bedwingen en ze bij de konservatieve unionisten te doen aansluiten, tot ondersteuning van de regeringen. Daarentegen vormden de liberale ultra's een democratisch ferment in de groeiende liberale partij. Zo gingen de Vlaamse en de democratische beweging uiteengroeien, daar de eerste rechts, de tweede links georiënteerd werd. De Vlaamse beweging had wel een sociale inslag, vooral bij diegenen die uit het omwentelingsenthousiasme tot haar waren gekomen, namelijk het verlangen om geestesvoedsel te bezorgen « aan onze twee millioen werkende broeders », zoals Conscience het uitdrukte. Maar zij streefde niet naar volksmedezeggenschap.

Rond 1848 kwam hierin een kentering. Hoewel de flaminganten de omwentelingsgolf van dat jaar meestal aanvoelden als een bedreiging met annexatie door Frankrijk, juichten sommigen ze toe en werden velen er door beïnvloed⁴. De ontwikkeling in de jaren veertig kan het best worden toegelicht met twee uitspraken op vergaderingen van het *Vlaemsch Taelverbond*. In 1844 verklaarde daar de vijftigjarige Gentse leider J.F. Willems dat de Vlaamse beweging naar boven moest werken, om de vermogenden te bereiken, dus de stemgerechtigden, en op die manier politieke invloed te winnen. Vijf jaar later daarentegen betoogde de ruim twintigjarige Antwerpenaar August Snieders: « Wij moeten minder tijd aan de hoge klassen verspillen, en de Vlaamse macht meer in het nog Vlaamse volk zoeken: de leuze is herleving der Nederduitse taal door de macht des volks ».

Te Antwerpen, destijds de minst geïndustrialiseerde, meest ambachtelijke grote stad van België, had de democratische strekking die in de jaren vijftig duidelijk tot uiting kwam een overwegend middenstands-karakter⁵; in latere jaren zou de flamingantische invloed er ook nawijsbaar zijn bij de stichting van de eerste pre-socialistische en socialistische arbeidersverenigingen. Te Gent, de stad van de eerste grote sindikaten van industriearbeiders, kreeg

(4) M. DE VROEDE, *De Vlaamsche reacties op de Februari-omwenteling van 1848*, in *Nieuw Vlaamsch Tijdschrift*, 1956, blz. 912-927.

(5) L. WILS, *Vlaamse en Sociale Beweging*, in: *De Gids op maatschappelijk gebied*. 1956. blz. 748 vlg.

(6) L. WILS, *Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse arbeidersbeweging*, in: *De Gids op maatschappelijk gebied*, 1958, blz. 335-345. Ook door de Brusselse *Vlamingen Vooruit* werd contact gehouden met de Gentse arbeiders; of ze er ook legden met de Brusselse, weten we niet.

van ongeveer 1857 af de Vlaamse beweging vrij nauw contact met die van de arbeiders⁶. Zoals we hiervoor reeds mededeelden, geraakten de Vlaamse en de democratische stromingen toen verweven, brachten zij de katholieke partij tot het aannemen van het democratische programma-Dechamps, en veroorzaakten in 1864 de val van de doktrinair-liberale regering Rogier-Frère.

Deze gebeurtenissen, en het overkomen van een aantal vrijzinnige Vlaams-demokraten naar het rechtse kamp, versterkten natuurlijk de democratische inslag der Vlaamse beweging aan katholieke zijde. Maar vermoedelijk hebben zij de ontvlaamsing van het socialisme voorbereid. In 1865 deed zich bij de Gentse wevers een afscheuring voor van een pre-socialistische groep; het zou waard zijn na te gaan of dit geen reactie was tegen het samengaan van de weversmaatschappij met de Vlaams-demokraten en de katholieken. Indien dit zo was, dan zullen deze pre-socialisten de Vlaamse beweging ervaren hebben als een klerikaal werktuig. Te Antwerpen zaten in de jaren 1860 de antiklerikale arbeidersleiders tussen twee stoelen. Zij waren beproefde Vlaamsgezinden, die vermoedelijk mede tengevolge van hun Vlaamsgezindheid zich de zaak der werklieden hadden aangetrokken, maar nu zagen ze dat de Vlaamse beweging één van de grote troeven was van de rechtse en zeer democratische meetingpartij... Onvermijdelijk gingen ze stilaan de Vlaamse eisen overdreven heten, romantisch, niet van werkelijk belang, enz. Want ze moesten gedurig hun mensen waarschuwen in hun weekblad, om zich toch niet door de Meeting te laten vangen. Zo ging het socialisme, ondanks zijn aanknopingspunten bij de Vlaamse beweging, Vlaamse strijdbaarheid missen; dit heeft ongetwijfeld op zijn beurt remmend gewerkt op de democratische oriëntering der flaminganten.

Deze is nochtans blijven bestaan. Zowel in de liberale als in de katholieke gelederen behoorden de Vlaamsgezinden tot de vooruitstrevende vleugel. Vooral juist de meest radikalen, die het Vlaamse beginsel wilden verheffen boven de partijtegenstellingen, en die daartoe samenwerkten in de landdagbeweging, zochten bij het volk de steun welke ze onvoldoende vonden bij de partijen. In de jaren 1880 nam de landdagbeweging uitbreiding en won er de gedachte aan algemeen stemrecht snel veld, vermits de Vlaamse beweging « een reactie van de Vlaamse massen tegen de verfransete klassen » was, zoals Prayon-Van Zuylen het zegde. Wanneer rond 1890 een ruime uitbreiding van het stemrecht in de lucht hing, en ten slotte het meervoudig algemene werd ingevoerd, kwam het op verschillende plaatsen tot een Vlaams-sociale partijvorming, op basis van het « in Vlaanderen Vlaams » en van een uitgebreid programma ten bate van arbeiders, ambachtslieden en

boeren. Te Brussel ontstond van vrijzinnige zijde een suksesloze Vlaamse volkspartij. In de meeste Vlaamse provincies ageerde de Christene Volkspartij welke te Aalst vaste voet kon vatten en meer bekend staat als het Daensisme. Bij gebrek aan evenredige vertegenwoordiging waren de mogelijkheden om op te treden buiten de grote partijen echter zeer klein⁷.

De sociale en democratische inslag was sterk genoeg geweest in de Vlaamse beweging, opdat uit haar rangen vele leiders zouden komen van de kristen-demokratische verenigingen en instellingen, die na 1886 geleidelijk het land gingen overdekken. De Vlaamse beweging heeft daardoor veel bijgedragen tot de verspreiding van de kristen-democratie, en omgekeerd heeft deze haar definitieve doorbraak als volksbeweging rond de eeuwwende verzekerd. Ook tussen beide wereldoorlogen zouden de Vlaamse en de kristen-demokratische bewegingen nauw verwant blijven.

We menen te mogen besluiten dat er van de Vlaamse beweging een tweevoudige invloed is uitgegaan op de politieke ontwikkeling in België, namelijk in rechtse en in democratische zin. Tot nu toe heeft de geschiedschrijving hiermee te weinig rekening gehouden.

(7) L. WILS, *De landdagbeweging, het Daensisme en de Vlaamsche Volkspartij*, in: *Kultuurleven*, april 1955.